

הרב אלי' כ"ץ

אב"ד ור"מ קרית יואל וקהל יטב לב ד'סאטמאר בני ברק
בעמח"ס שו"ת ראש אליהו ג"ח, ראש אליהו דרושים ב"ח

האם מותר לגבאי או אפטרופוס הגמ"ח, להלוות כסף הגמ"ח לאנשים שיתנו לו ריבית עבור זה

וכן הדין מדברי תשובת הרשב"א (חלק א' סי' תרס"ט) שדן שם בענין ההיתר להלוות ברבית קצוצה לישראל ממעות של תלמוד תורה וכיוצא בו, מטעמא דמעות הללו אין להם בעלים ידועים ואין זה רבית הבא מלוה למלוה, אלא שאין ראוי לעשות כן פן יפרצו גדר וכו'.

נמצא דמעיקר הדין בנידון דידן הרי ג"כ שייך טעם זה, דהרי המלוה הוא מלוה כסף להלוה מקופת הגמ"ח, וג"כ שייך לומר שאין להם בעלים ידועים כי הוא קופה של כסף שאין להם בעלים ידועים כי נתאסף הכסף במשך השנים מתורמים ונדבנים שונים מהארץ ומחוץ לארץ, והגבאים המה רק "הממונים" לנהל את הקופה ולא שהם המה "הבעלים" של הכסף, והרבית שהגבאי מקבל אינו ריבית הבאה מלוה למלוה, אלא ריוח וטובת הנאה שיש לגבאי על מה שטורה במעות הגמ"ח, אשר מצד אחד יכול להיות בזה מעלה יותר כי אין הרבית נכנס לחשבון הקופה שמשם מלוים הכסף, אבל מאידך גיסא הרי הרבית אינו הולך למעות צדקה כמו עניים ויתומים רק לאדם פרטי היינו הגבאי, וא"כ לכאורה מטעם מעות צדקה ויתומים אין כאן מקום ומעלה להתיר, אבל מהטעם שאין כאן רבית הבא מלוה למלוה יש כאן. האמנם, דמהטעם שמסיים שם הרשב"א בכתבו: 'שאיין ראוי לעשות כן פן יפרצו גדר בזה' וכו', אשר הסיבה של פריצת גדר אינו מסביר הרשב"א סיבת הדבר. ומסתבר, דכל שכן בענין זה שהגבאי לוקח רבית לעצמו ואין כאן ענין

בעזה"ת, יום ב' פרשת ויגש כ"ט כסלו שנת "ויצו ה' את הברכה" (תשע"א) לפ"ק כבוד ידידנו החשוב מרביץ תורה ברבים, נודע בשערים בשיעוריו הנפלאים וכו', הלא הוא הגאון החשוב המפורסם רבי מאיר לוריא שליט"א, ראש כולל חלקת יעקב ומח"ס שערי שבת.

כמה דשאל מעמדי בענין הספק שעלה על שולחן לומדי הכולל, האם גבאי או אפטרופוס מותר להלוות כסף לאנשים על מנת שיחזירו לו בריבית, וירויח "לעצמו" את כסף הריבית.

א.

הצדדים לאיסור ולהיתר בנד"ד, עפ"י דברי הרשב"א בסימן תרס"ט

באמת בפשטות אפשר לומר, דכיון שכסף הגמ"ח אינו שלו ואינו מוטל על אחריותו, כי אם הלווים לא ישלמו הרי אינו מחויב לשלם לקופת הגמ"ח את הכסף שחסר, ממילא יש מקום לומר שאין זה ריבית הבאה מלוה להמלוה! אלא הוא כאיש המשתדל להשיג הלוואה בשביל אדם אחר ולוקח שכר על זה שזה לכאורה מותר וכמה דאיתא במסכת בבא מציעא (סו:): ואמר רבא, שרי ליה לאיניש למימר לי' לחברי שקיל לך ארבעה זוזי וא"ל לפלוני לאוזפן זוזי. וכמו שכתבנו כבר בספרנו שו"ת ראש אליהו (ח"ב יו"ד סי' ז' - מאות ו' והלאה) דבמעות גמ"ח עדיף יותר לגבי ההיתר ללות בריבית, מאשר במעות של הקדש עניים וכדו', לפי מה שכתב הב"י (סי' ק"ס. ג: ד"ה

לעצמך", מבלי שיקבל עליו הישראל אחריות כלפי הגוי, עדיין לא ידעינן מזה אם בזה ג"כ מותר, אבל מסתבר לכאורה דאין בזה איסור כיון שאין כאן רבית מלוה למלוה וכנ"ל (ענף א') אלא נשאר לנו האיסור משום מראית העין או משום שלא יפרצו גדר וכנ"ל שם, אשר לכאורה בפשטות משמע שהוא קל וחומר: דאם במעות של הגוי והרבית הולך להגוי - או במעות של תלמוד תורה והרבית הולך לתלמוד תורה, אמרינן דשייך החשש שלא יפרוץ גדר או משום מראית העין, כל שכן בהלוואה של מעות ת"ת או של גמ"ח או של גוי והישראל לוקח הרבית לעצמו שאין הוא בעל המעות, דבו וודאי שייך חששות אלו. וכן שייך לומר דברים אלו למה שהבאנו בתשובתנו (שם ענף ח' ט') מדברי שו"ת מהרי"ט ומהמחנה אפרים, עיי"ש בפנים.

ג.

בירור דין "גזבר" מעות הקדש, אם יש עליו דין 'שליח' או דין 'בעלים' של החקדש,

ומהו הכוונה: 'בעלים' של החקדש

אבל עדיין יש מקום לדון בזה לפי דברי השו"ת דובב מישרים (ח"א סי' י' ד"ה ולכאורה²) שדן בענין הגזבר אי יש לו דין כשליח או כבעלים עצמם, ודעתו הוא, דגזבר לא חשיב כשליח רק כבעלים עצמן, והביא בשם אביו הגאון בעל הכוכב מיעקב ז"ל³ (והוא בסוף סימן קצ"ח) שכתב על מה שהעיר לו השואל בהא דמבואר בש"ס במסכת ב"מ (נז:): דאין רבית להקדש, תיפוק ליה דהוי רבית ע"י שליח לשיטת רש"י (הובא במרדכי

רבית לטובת עניים ויתומים וכדו', דודאי יש מקום לחשוש שלא יפרצו גדר.

ב.

דין גוי הממנה ישראל לשלוחו להלוות בריבית לישראל אחר, כשהריבית הוא להגוי או כשהריבית הוא להישראל

וגם בח"ד סי' ס"ג (שציינתי לזה בתשובה הנ"ל) כתב הרשב"א כן, דאחר שאין לממון זה בעלים בשעת הלוואה מי נאסר. ולא מחמת שהגזבר מלוה אותם נאסר, שכל שהממון אינו שלו אלא שנעשה עליו אפוטרופוס או גזבר מותר, ובלבד שלא יהיה בעל הממון אסור ברבית, וכדתניא בתוספתא (בבא מציעא פ"ה ה"ח) וכו', וגוי שאמר לישראל הילך שכרך ובא והלוה מעותי ברבית, מותר, אבל אסור מפני מראית העין וכו', ומכל מקום לא למעשה אני אומר להלוותן ברבית קצוצה, אבל בקרוב לשכר ורחוק להפסד כמעות של יתומים נראה לי הדבר ברור שהוא מותר, עכ"ל הרשב"א.

הנה בתוספתא זו משמע בפשטות, שהגוי אמר לישראל להלוות מעותיו לישראל אחר ברבית והיינו שהריבית יהיה של הגוי, כי בפשטות ודאי שאין הגוי נותן כסף לישראל להלוותן לישראל אחר כדי שהישראל הזה ירויח הרבית, ועל מה שהישראל פועל עבורו הרי אמר לו הילך שכרך - והיינו שנתן לו הגוי שכר פעולה על שעוסק ומרויח בכספו ועבורו. אבל באם יהיה אופן שהריבית יהיה של הישראל (שלוחו של הגוי) והגוי אומר לו "הנני נותן לך כסף שלי שהנך יכול להשתמש בו כדי להלוות לישראל ותרויח הריבית

2 ושאלתו הוא כעין שאלתכם - בדבר שהגבאים גובים הריבית 'לקופת הגמ"ח' על סמך מה שהיה אפשר להם לגבות שכר טירחא לעצמם אלא שהם מוותרים עליה לטובת קופת הגמ"ח. והוא ממש מהיחידים שמצאתי בענין שאלה זו.
3 ומצאתי עוד בסוף השו"ת כוכב מיעקב שנדפס שם הערות והגהות על הירושלמי, ושם (בד"ה דף ג') כתב על הירושלמי שם במס' תרומות בענין אי גזבר הוא שליח או בעלים, דירושלמי זה מובא גם במסכת חלה (פ"א הל' ה' ח:): וגם בסוף פ"ה דמסכת מעשרות (הל' ג' כה:): ובעל המסורת הש"ס לא ציינו זאת. ועם דברי הירושלמי מתרין דברי הרמב"ם התמוהים דפסק דלא מהני חזרה בהקדש תוך כדי דיבור, עיי"ש מה שביירר בזה.

הגזבר נחשב כבעלים או אי אפשר לצרף שיטת רש"י. אשר יש להבין בזה מהו הפירוש "שהגזבר הוא כבעלים", הלא ודאי שאין הוא יכול לעשות עם ההקדש כרצונו דהיינו ליקח הממון לעצמו או להלוותן לאחרים כמו שאמרו במסכת ב"מ הנ"ל, דאז הרי הוא מועל בהקדש והכסף יוצא לחולין, וכדברי רש"י ז"ל (שם בד"ה והלא מעל ובר"ה והו) שכתב: והלא מעל - שהוציא מעות הקדש לחולין ולא הכניס תחתיהן להקדש כלום ושווגג הוא אצלו, כסבור שמתר משום שכר הקדש. והווי להו דהדיוט - של גזבר, שהרי עליו לשלם להקדש קרן וחומש, עכ"ל"ק של רש"י. אלא הכוונה במה שאמרו שהוא "כבעלים", היינו שאינו נקרא 'שליח' של ההקדש אלא שהוא כמו 'הבעל הבית' של ההקדש שיכול לעשות מה שצריכים לעשות עם ההקדש, ומתנהג בזה כמעשה בעל הבית ולא כשליח.

ד.

לנבי מה הוא הנפק"מ

אם דין הגזבר הוא כשליח או כבעלים

ולפי זה משמע לכאורה, שאם הגזבר של 'ההקדש' נחשב כבעלים הרי כן נחשב כריבית הבאה מלוה למלוה, דהיינו מהלוה ההדיוט - למלוה שהוא הגזבר וההקדש, וצ"ב אם הגזברים של הגמחי"ם נחשבים כבעלים או כשלוחים, ואם הם נחשבים כבעלים א"כ הן אם הלוה נותן ריבית להקדש והן אם נותן הריבית לגזבר ייחשב כריבית הבאה מלוה למלוה ויאסר, וצ"ע ענין זה.

וגם יהיה נפקא מינה אם דין שליח עליו

כבא מציעא סימן של"ח) דריבית על ידי שליח מותר, כיון דגזבר הוא שליח של ההקדש, ועל זה הביא את דברי הירושלמי במסכת תרומות (פ"א הלכה א', דף ג.) דר' אידי סובר דגזבר חשיב כבעלים⁴ ודלא כר' יוסי דס"ל דחשיב כאחר. וכתב עוד שם הדוכב מישרים, דמצא בדברי הרשב"א במסכת קידושין (כט. ד"ה פדאו וכו', והא דאמרינן הכא אטו הדיוט וכו') דהעלה, דגזבר אם חוזר במקום - שבענין כזה אצל הדיוט בכחאי גוונא מקבל מי שפרע, מכל מקום הגזבר אינו מקבל מי שפרע משום דגזבר הוא שליח של ההקדש ושליח אינו מקבל מי שפרע, כמבואר במסכת בבא מציעא (עד:): ותיפוק ליה דשליח שויה, עכתו"ד עיי"ש עוד.

ויש להעיר. דבאמת המעיין שם בפנים דברי הרשב"א יראה דיש מקום לומר, שגם אם הגזבר נחשב 'כבעלים' לא שייך מי שפרע, וכוונת הרשב"א אינו דייקא רק אם הגזבר הנקרא 'שליח', עיין שם.

ולי הק' צ"ע קושית השואל שבכוכב מיעקב שם, דמה רצה להרויח בזה בשנאמר הטעם כשיטת רש"י דריבית ע"י שליח מותר - יותר ממה שהתירו חז"ל מטעמא דאין ריבית להקדש. ובפרט שיכול להיות שהגזבר בעצמו רוצה ללוות מההקדש כריבית דאז לכאורה לא שייך ההיתר של 'שליח', כי אין כאן שליח כי הגזבר לוקח ההלוואה לעצמו. אם לא שנאמר כי הגזבר יהיה נחשב ללוה ולמלוה ולשליח ומשלח.

עכ"פ נראה מדבריהם, דאם נחשב הגזבר כשליח ההקדש אז אפשר לצרף שיטת רש"י דזה הווי רבית ע"י שליח שמתר, משא"כ באם

4 אגב, יעויין בספר המעשר והתרומה (הגר"ח"ז גרוסברג, ירושלים מהדורה ג' שנת תשנ"ד. פרק ד', בבית האוצר סק"ה) שכתב בא"ד: והתורם פירות של הפקר אחר המירוח, "בירושלמי פ"ק דתרומות בעי לה אם דמי לתורם את שאינו שלו, ולא איפשיטא, והמנחת חינוך מצוה שצ"ה דפשיטא ליה מדנפשיה דלא מהני, נעלם ממנו הירושלמי הלו וכו', עכ"ד. הרי דאינו פשוט כל כך דעת הירושלמי הוא דגזבר חשיב כבעלים.

וזה לשון המנחת חינוך שם (סק"ז ד"ה וראיתי בתוס'): והנה מדברי התוס' שכתבו וכו' הוא הדין דאין יכול לתורם של הפקר כיון דאינו שלו, מה לי אם הפירות של אחרים או של הפקר, הווי ליה אינו שלו ואינו יכול לתורם ואין תרומתו תרומה כדין התורם שאינו שלו וכו', עכ"ד.

את לוי שהוא עני ונצרך, ועושה בדרך זה שמלוה מכספו לאנשים אחרים על מנת שיתנו כסף ללוי, שנפסק בשו"ע יו"ד (סי' ק"ס סי"ד) שאסור לעשות כן. אשר יש להסביר הדבר בזה, דלכאורה הלא אין כאן רבית מהלוה למלוה, כי המלוה הוא ראובן ואילו מקבל הרבית הוא לוי וא"כ אמאי אכן אסור. אבל טעם האיסור בזה הוא מכיון שהמלוה ראובן מקבל משמעון ההנאה שיש לו ממנו, דהיינו בזה שעושה רצונו ועל פי דברו נותן הכסף ללוי, וכנראה מדברי ההג"א (בבא מציעא פ"ה סעיף מ"ז) שכתב על האיסור הנ"ל בזה"ל: דמה שהוא נותן בצוייו לאחר, כאילו היה נותן לעצמו מדין ערב, פרי"י, עכ"ל. וכן כתב בדברי המרדכי שם (סי' שכ"ח) דאסור להלוות לחבירו מאה על מנת שיתן עשרים להקדש ומאה יחזיר לו, דמה שנותן בצוייו להקדש או לצדקה חשוב כאילו נותן למלוה, מידי דהוה אתן מנה לפלוני ואקדש אני לך דמקודשת מדין ערב וכו', עכ"ל. אשר ענין זה הוא במס' קדושין (ו. בד"ה ערב), וזה לשון הריטב"א שם: ערב, לאו אע"ג דלא מטי הנאה לידי משתעבד, פ"י לאו למימרא דלא מטי ליה שום הנאה דא"כ במאי משתעבד, אלא לומר דאע"ג דלא מטי לידיה הנאת מעות שהוציא המלוה ולא הגיע לידו של ערב לא כסף ולא שוה כסף, אפילו הכי משתעבד בהנאה דמטי ליה במה שהלוה לזה על אמנותו, דהנאה בכל דוכתא "חשובה" ככסף כדפרישנא בכמה דוכתי, הכי נמי אע"ג דלא מטי לידה הנאת מנה עצמו מקניא נפשה בההיא הנאה דשויא פרוטה דיהיב מנה לפלוני בדבורה, עכ"ד. ועיי"ש בדברי הפני יהושע (בד"ה אמר רבא) מה שדן בדבריו. וכן ברמב"ם (הל' אישות פ"ה הלכה כ"א). וכן מפורש בדברי שו"ת הרשב"א (ח"ה סי' קנ"ד ריש ד"ה תשובה) דכל שהוא עושה בתנאו⁵ ובשליחותו⁶ הרי זה

או דין בעל הבית, אשר לכאורה לדברי הרשב"א הנ"ל (כפי המובא בשו"ת כוכב מיעקב) הרי אין הגזבר מקבל מי שפרע כשהוא חוזר מן המקח כיון שלדעתו דין הגזבר כשליח, אשר משמע מזה, שאם נדון עליו שהוא כבעלים אז יתכן דאם נתן הכסף למוכר לקנות איזה דבר עבור הקדש ואח"כ חוזר מזה כן יקבל מי שפרע. אבל יש לעיין אם שייך דבר כזה, כי כשנתן המעות להמוכר עבור איזה דבר הרי יצאו המעות לחולין, וכמו שאמרו במסכת ב"מ הנ"ל, וא"כ גם אם הגזבר נחשב רק כשליח הוה לוי לקבל מי שפרע. וגם שייך לחלק בין אם יש עליו דין שליח או דין בעלים לפי דברי הכוכב מיעקב בהגהות על הירושלמי (תרומות דף ג') - אם מועיל חזרה תוכ"ד או לא, שתלוי בזה אי הוי גזבר כבעלים, עיי"ש בפנים, וכן בשו"ת באר יצחק (להגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל. סימן כ"ח ענף ג' ד"ה ובעיקר) שדן בזה דהחילוק אם הוא כבעלים הוא נפק"מ אם מהני קנין משיכה, עיי"ש.

ה.

לכאורה דומה נד"ד לדין האומר אלוך מנה ע"מ שתתן זוו לפלוני דאסור, ומברר טעם האיסור בדין ההוא ולפי"ז חלוקים הנושאים בדיניהם

אבל בפשטות נראה לומר בזה, דאפילו אם נאמר להגזבר הוא בעלים ולא שליח ושאו היה מסתבר לאסור בנידון שאלתינו, מכל מקום כיון שאין זה הון עצמי ואין הכסף שייך לו רק הוא ממונה על זה לשמור ולעשות כדינו של ממון הקדש, אם כן אם הוא עוסק בזה כדינו ועושה הלוואה כפי המבואר שם במס' ב"מ ולוקח על זה רבית לעצמו, הרי זה כאילו שראובן מלוה כסף לשמעון על מנת שיתן רבית ללוי, כגון ששמעון רוצה לסייע

5 ויש תנאי בין הציבור לבין המלוה ליתן כסף לבנו או אפילו לאחד מן השוק, עבור ההלוואה.

6 אף שאין כסף הריבית בא מהלוה ישר להמלוה, אלא לבניו או לבנותיו של המלוה שכמובן יש הנאה למלוה מזה

שנותניו לבניו ולבנותיו.

יתנהג בחלוקת כסף הצדקה. לבין אם אדם נותן לחבירו מנה ואמר הולך מנה לפלוני עני, דאז אין דין גבאי על השליח שנמסר לו המנה, דהא אין בכוחו ליתנו לעני אחר ולשנות דעת בעלים ואינו אלא "כשליח" מהנותן ואין לו טובת הנאה מזה, כי צריך ליתנו לעני שאמר לו המשלח וכו', עכתו"ד.

א"כ בנידון דידן: לא מבעיא אם גבאי הגמ"ח הוא רק שליח לחלק הכסף או ליתן הלוואות לפי רשימה שנקבע מראש, שאז ודאי שאין לו שום בעלות בכסף זה והוא רק שליח הגמ"ח, וממילא שייך בזה יותר לומר שמקבל רק שכר טרחה וכדו'. אלא אפילו כשהוא ממונה באופן שיכול לחלק ולהלוות כפי שיקול דעתו ושעל כן שייך לומר שיש לו בזה טובת הנאה למי ליתן ולמי להלוות, הרי בכל זאת הוא עושה את עבודתו המוטל עליו לעשות אבל אינו יכול לשנות ולעשות בכסף זה דברים אחרים ממה שקבעו לעשות בו, וא"כ הרי הוא אינו המלוה, והרי באנו לזה שאין כאן רבית מלוה למלוה, וא"כ לפי זה היה אפשר להתיר הדבר, אבל מאידך עומד לנגדניו דברי קדשו של הרשב"א הנ"ל שאין לעשות כן מטעם פן יפרצו גדר, או משום מראית עין כדכבר כתבנו לעיל כמה פעמים.

אבל מה שנלענ"ד לומר הוא, דאם על ידי מה שהלוה נותן את הריבית לכיסו של הגבאי, מעדיף הגבאי את הלוה ליתן לו הלוואה יותר מאשר ליתן לשאר אנשים, אז תלוי אם אין זה נקרא 'שמעל בשליחותו', כשיש תקנות ויסודות איך ולמי ליתן הלוואות ושם הוא משנה הרי הוא מועל בשליחותו, ותלוי עכשיו האם דין זה הוא כמו השולח יד בפקדון שנקנה לו הכסף וצריך לשלם כסף אחר, וא"כ הכסף שהלוה לחבירו נעשה שלו וממילא שפיר יש כאן איסור ריבית, ודו"ק.

כל זאת כתבנו לביורר הדברים, ביסודות חזקים נכונים וברורים, שהלכה זו בטוב טעם מבוארים, אבל יש להקפיד לא לפרוץ גדרים, כי גם במראית עין הדברים אמורים, כי דיני

כהנאת רבית הבאה מלוה למלוה. ועיין גם בספר מחנה אפרים (הל' רבית פ"א) בדברי הרמב"ם והרשב"א והריטב"א, וכן יש להרחיב הדיבור בדברי הראשונים והאחרונים בזה.

אמנם העיקר מה שאסור בדין הנ"ל הוא משום דהרי יש הנאה למלוה במה שעושה הלוה, ממילא הרי זה נחשב לרבית מלוה למלוה, משא"כ בנד"ד הרי לא שייך דבר זה, וכמו שכתב הרשב"א שם: דשלא בתנאי - אלא שנתנו הקהל לבן או לבת (כדי שיאריכו להם הזמן), יש חילוק בין אם הבן סמוך על שולחנו או לא. וכן עיין בשו"ת הר"ן (סימן כ"ט בד"ה שמא) שמחלק כן. א"כ אפילו אם נחשיב את הגבאי כבעלים של ההקדש הרי סוף כל סוף אמרנו (לעיל סוף ענף ג') שאין הוא הבעלים של הממון הקדש שיהא נחשב כשלו ממש, והרבית שמקבל מהלוה הרי זה לכיסו ממש ואין זה נחשב לרבית מלוה למלוה, כי הלוואה הוא מהקדש, והרבית הולך לכיסו של הגבאי. וממילא יוצא לנו לפי הדברים אלה, שמעיקר הדין יש מקום להתיר הדבר רק עומד לפנינו דברי הרשב"א הנ"ל לחשוש לפריצת גדר וכו'.

ו.

מסקנת הדברים - הלכה למעשה

והשתא אם אמת דברינו, הרי זה הדין הוא בכל מיני גבאים שהם ממונים על כסף צדקה או של יתומים או של קרנות גמחיים. דהנה בשו"ת נו"ב (תנינא. בתשובת בן המחבר, חו"מ סי' נ' ד"ה אמנם) מחלק בין גבאי שנתמנה מהציבור לחלק צדקה לעניים, דאז הטובת הנאה הוא לגבאי ליתן הצדקה כפי שיקול דעתו לאיזה עני שיבחר ולהרבות במתנות ולמעט לכל עני כפי ראות עיניו וכו', וכיון שכן אין הגבאי נחשב "שליח" מנותני הצדקה, דהא אין בידם לצוות לגבאי איך

לכאורה הכוונה שהריבית מזה שהישראל מלוה עבור הגוי הוא "לגוי" ולא "לישראל השליח" - וכדמוכח כן גם מנוסח הלשון שאומר הגוי להישראל 'הילך שכרך', דאילו אם הריבית הוא להישראל והישראל אינו מתחייב באחריות המעות כלפי הגוי, הרי לזה עדיין אין הוכחה משם להתיר ג"כ * לכאורה מעיקר הדין אפ"ל דאין בזה איסור, כיון שאינו ריבית מלוה 'למלוה' וכנ"ל, ורק משום מראית עין או שלא יפרצו גדר יאסר בזה - ובקל וחומר ממעות עניים וצדקה הנ"ל, (ענף ב').

(ג) בשו"ת דובב מישרים דן אי יש דין 'שליח' על גזבר מעות ההקדש או דין 'בעלים', ומשאו ומתנו בראיות לכל אחד מהצדדים הנ"ל - מדין אין ריבית להקדש ומחידוש הרשב"א דגזבר החוזר ממקח של הקדש אינו מקבל מי שפרע משום דהוי רק כשליח, ועוד בזה * ב' הערות: א] בהבנת הדובב מישרים מהרשב"א לגבי גזבר בקבלת 'מי שפרע' דהגזבר חשיב 'כשליח', המעיין ברשב"א יראה דאינו מוכרח, ואף אי נחשב כבעלים אינו בכלל מי שפרע, ב] בקושיית השואל בכוכב מיעקב אמאי לא התירו ריבית בהקדש מטעם דאין ריבית ע"י שליח, צ"ע מה הריווח בטעם זה יותר מהטעם הפשוט דאין ריבית להקדש כלל וכו' * מדבריו נראה, דאם הגזבר נחשב כשליח 'ההקדש' אז אפשר לצרף לזה שיטת רש"י דהוי ריבית ע"י 'שליח' וליכא איסור בזה * בכוננת הצד לומר דהגזבר הוי 'כבעלים' של ההקדש, אין הכוונה על שהוא יכול לעשות עם כסף ההקדש כרצונו וליקחו לעצמו וכו', אלא הכוונה לאפוקי שאינו נקרא 'שליח' ההקדש אלא הוא כמו בעלים של ההקדש וכו', (ענף ג').

(ד) לפי האמור צ"ע הדין לגבי גזברי 'הגמחי"ם' אם נחשבים כשלוחים או כבעלים, ואם הם נחשבים כבעלים או הן אם הלוח נותן הריבית להקדש והן אם נותנו להגזבר, ייחשב כריבית מלוה 'למלוה' * נפק"מ נוספת איכא

ריבית הוא מהדברים החמורים, כמבואר בדברי חז"ל להיות נזהרים, על כן ודאי להחולקים בדרך ישרים, עליהם להקפיד מאד ולהיות זהירים, בכל אלה עניני הדברים הנאמרים, ובזה יתברכו מהמאיר לארץ ולדרים, שיאיר עיניהם בתוה"ק לדור דורים, וקין התורה וישראל למעלה ירים, ויזכו במהרה להתברך במאה שערים, עדי יכונן בית מקדשינו בראש הרים, ונוכה בקרוב לראות הכהן על האורים.

ועל זה באתי על החתום ביום ז' טבת תשע"א.

שנת "טוב בגבאי מלוה בלא ריבית"

הק' אלי' כ"ץ

תמצית וקיצור כל האמור:

(א) בפשטות מסתבר, דכיון שאין המלוה אחראי על כסף הגמ"ח ואינו חייב בכיסוי ההפסדים, א"כ אין זה ריבית הבא מלוה 'למלוה' ומותר כמו בכל הלואות מעות גמ"ח בריבית מטעם שאין להם בעלים ידועים, וה"נ בנד"ד אין להם בעלים ידועים והגבאים המה רק 'ממונים' על הכסף ולא 'בעלים' על הכסף, א"כ הריבית שהגבאי מקבל לעצמו אינו גרוע יותר מסתם שכר טירחא שיקח אדם מחבירו בעבור שהשיג הלואה עבורו מפלוני * יתכן, דבנד"ד גרע יותר מסתם הלואת כסף גמ"ח בריבית ושהריבית הולך לגמ"ח, כיון דשם הריבית הוא 'לעניים או לצדקה' ואילו הכא הוא 'לגבאי עצמו' ואין כאן המעלה מטעם מעות צדקה ויתומים * אם אף על מעות צדקה כתב הרשב"א שאין ראוי לעשות כן פן יפרצו גדר בזה וכו', הרי כל שכן לנד"ד לומר כן, (ענף א').

(ב) הרשב"א בתשובותיו ג"כ כתב להתיר הלואות כסף צדקה בריבית קצוצה מטעם דאינו ריבית הבאה מלוה 'למלוה' * שם הביא מהתוספתא ע"ד גוי האומר לישראל הילך שכרך ובא והלוה מעותי בריבית, דמותר אבל אסור מפני מראית העין * גם בהא דהתוספתא

בזה לא שייך טעם האיסור הנ"ל בדין האומר אלוך וכו' מצד שיש הנאה להמלוה, אלא הכא דומה יותר לסברת הרשב"א שם דשלא בתנאי אלא שנתנו הקהל לבן או לבת יש חילוק בין אם הבן סמוך על שולחנו וכו', ורק שמצד סברת הרשב"א כדי שלא יבואו לפרוץ גדר בזה וכו' - יש לאסור בזה, (ענף ה').

ו) בשו"ת נו"ב מחלק בין גבאי שנתמנה מהציבור לחלק צדקה לעניים כפי ראות עיניו ובסמכותו לצוות על כל הענינים הכרוכים בה, דבזה אינו נחשב 'לשליח' של הצדקה, לבין אם אדם נותן לחבירו מנה ומשלחו שיתננו לעני פלוני דבזה שפיר נחשב רק 'כשולחו' של הנותן * בנד"ד אף אם גבאי הגמ"ח נתמנה בסמכות מלאה שיהא בכוחו לחלק ולהלוות כרצונו בלי שום רשימה וסדר מראש, מכל מקום עדיין נחשב שאין הריבית הבא אליו הוא מהלוה 'למלוה' כיון דסוכ"ס אף שעושה עבודתו המוטלת עליו לעשות הרי אין בכוחו לשנות ולעשות בכסף הזה דברים אחרים ממה שקבעו לעשות בו, ויש להתיר בזה אם לא משום סברת הרשב"א הנ"ל * אם גבאי הגמ"ח מעדיף את הלוה המדובר להלוות עבורו בשכר מה שנותן התשלום (הריבית) לכיסו הפרטי, יל"ע אם אין זה 'מעל בשליחותו' ושאו יחשב כשולח יד בפקדון שנקנה לו הכסף ועליו לשלם לגמ"ח כסף אחר, ובכה"ג שפיר יאסר מצד ריבית הבא מהלוה "להמלוה" דייקא, (ענף ו').

בין אם דין שליח על הגזבר או דין בעלים, - לגבי קולת 'מי שפרע' במקח הקדש וכחידוש הרשב"א הנ"ל, אבל זה צ"ע מטעם דברגע ששילם על המקח מיד יצאו המעות לחולין וכו' * נפק"מ נוספת איכא ביניהם לגבי חזרה תוך כדי דיבור או לגבי לקנות בקנין משיכה, (ענף ד').

ה) המלוה את חבירו מנה על מנת שיתן זוו לפלוני, אסור מדין ריבית * לכאורה אכן צ"ב בטעם האיסור שבדין האמור, שהרי אינו כסף הבא מהלוה 'להמלוה', אמנם יש להסביר האיסור בזה משום שנחשב כאילו כן הגיע הכסף 'להמלוה' ע"י ההנאה שיש לו מזה שעושה כציוויו ומצד דין ערב, ודומה לתן מנה לפלוני ואתקדש אני לך, דמקודשת מדין ערב * הסברו הנפלא של הריטב"א בטעם הדין תן מנה לפלוני ואתקדש וכו' * דברי שו"ת הרשב"א דכל שהוא עושה בתנאו ובשליחותו של המלוה הרי זה כהנאת ריבית הבא מהלוה 'להמלוה' * עפ"י כל זה מובן היטב טעם האיסור בהאומר אלוך מנה ע"מ שתתן זוו לפלוני * לפי האמור, הרי בנידון שאלתנו אף אם נחשיב את הגזבר 'כבעלי' ההקדש הרי עדיין אין הריבית בא מהלוה 'להמלוה' כי כסף הגמ"ח אינו הוננו העצמי ואינו שייך לו ממש, ואם לאסור בזה הוא רק מצד הדין הנ"ל האומר אלוך מנה ע"מ שתתן זוו 'לפלוני' - שהכא 'הגבאי' הוא 'הפלוני', א"כ אי משום הכי שפיר יש להתיר בנד"ד כי

ע"י שמחה ושיר בא האדם לידי רוה"ק. דהנה בשירת היס מצינו דדוקא נשים יצאו בכלי שיר אבל לא אנשים וי"ל דכיון דשמחה מביא לידי רוה"ק והאנשים היו כבר בעלי רוה"ק ממילא לא צרכי לכלי שיר אבל הנשים לא היו בעלי רוה"ק ע"כ יצאו בכלי שיר להביא רוה"ק.

בטחון מביא לידי שמחה ושמחה מביא לידי בטחון

אל יהא אדם מיצר מה ילד יום אלא לעולם יהיו פניו שמחות... שזוהו מורה על הבטחתו בה'.